

Studiu preliminar al materialului faunistic din cetatea dacică de la Divici (com. Pojejena, jud. Caraș-Severin)

GEORGETA EL SUSI

Fortificația de la Divici este amplasată în Valea Dunării, la 3 km vest de satul cu același nume, în punctul „Grad”, pe un pînten stîncos de formă triunghiulară, cu vîrfurile orientate spre fluviu. Din punct de vedere al amplasamentului biogeografic în cadrul natural al Văii Dunării, există similitudini cu cetatea de la „Stenca” Liubcovei, motiv pentru care vom apela la corelări cu materialul faunistic de aici¹.

Materialul osteologic a fost prelevat în cadrul campaniilor arheologice între anii 1985—1989 și aparține la două nivele ce se datează în sec. I î.e.n. — prima jumătate a secolului I e.n. (nivelul inferior) și în sec. I e.n. (nivelul superior)². Întrucît nivelul superior a fost pe alocuri deranjat de lucrări agricole, ca atare, nefiind posibilă o departajare certă a eșantioanelor faunistice recoltate, cele două nivele vor fi tratate împreună.

Cantitatea de resturi este importantă, sînt peste 2500 fragmente, dintre care 1680 determinate³. Materialul provine din cinci gropi și patru locuințe, pentru care există o datare certă (tab. 1) și din stratul de cultură. De aceea NMI⁴ pare mic în raport cu cantitatea de oase existentă, mai ales pentru porcine. Calculul s-a făcut în ansamblu, existînd posibilitatea ca două oase ce par să provină de la același individ să aparțină de fapt de la două animale.

G₁/1985; —0,20—0,50 m, aparține nivelului superior și conținea cenușă, cărbune, chirpic, ceramică și un număr de 23 oase. De la porc provin fragmente ale unui individ de 8—9 luni și altul de peste 3,5 ani, probabil un mascul. Cele două oase de vită aparțin unui adult.

De la două oi provin două radiusuri furnizînd înălțimi la greabăn de 51,4 cm și 55,8 cm (Haak). După modul de repartizare al resturilor pe regiuni corporale cit și aspectul lor, această groapă a avut în mod cert o funcție menajeră.

G₂/1985; S₁C₆₁, nivel superior, s-au recoltat un fragment de mandibulă stingă de porc (peste 2 ani) și un omoplat drept de căprioară. Este dificil de a preciza destinația complexului, oricum menajeră nu pare a fi.

G₃/1985, S₁C₁₀, —1,20—1,90 m, nivel superior, conține 97 oase. De la mistreț provin opt piese ale unui animal vînat peste 3,5 ani și altul sub această vîrstă. De la specia domestică s-au păstrat opt resturi ale unui individ sacrificat în jur de 2,5—3 ani, cu o talie de 64,9 cm. Cerbului

¹ G. El Susi, Banatica, 8, 1985, p. 123—138.

² M. Gumă, S. A. Luca, C. Săcărîn, Banatica, 9, 1987, p. 199—238. (Toate referirile de natură arheologică se vor face la acest articol.)

³ Am utilizat o cifră aproximativă, întrucît numărul de așchii și coaste este foarte mare, oricum materialul nu depășește 2800 fragmente. În cele 1680 resturi determinabile am inclus și vertebrele cu atribuire sigură.

⁴ Număr minim de indivizi.

fi aparțin șase oase, iar peștilor și moluștelor cinci. Este groapa cu cea mai mare încărcătură de resturi de oase, având un cert caracter menajer.

G₄, -0,70-1,05 m, nivel inferior, conține un fragment de metatars IV neepifizat distal, de porc, o coastă de la aceeași specie și două așchii, pentru care nu putem preciza apartenența. Caracterul gropii rămâne incert, cel puțin sub raport faunistic.

Tabel 1

Distribuția materialului pe complexe

	G ₁	G ₂	G ₃	G ₄	G ₅	L ₁	L ₂	L ₃	Compl. 1989	Nr. frag.	%
Sus scrofa domesticus	12	1	8	2	17	11	43	2	22	118	46,2
Ovicaprine	2				8	8	6	1	6	31	12,1
Bos taurus	2				4	5	11	3	2	27	10,5
Canis fam.						1	1			2	0,7
Equus c.					1					1	0,3
Cervus ..			6		7	4	9	4	1	31	12,2
Capreolus		1				1				2	0,7
Sus scrofa ferrus			8		5	7	15			35	13,7
Ursus ..									1	1	0,3
Pești + moluște			5		2					7	2,7
Coaste + așchii	7		70	2	12	74	12		3	180	41,3
TOTAL	23	2	97	4	56	111	97	10	35	435	100

G₅/S₁C₂₉, -0,30-0,50 m, nivel superior, conține 56 case având un caracter menajer. De la porc provin cele mai multe oase, aparținând unui animal sacrificat între 19-21 luni și altuia puțin peste 3,5 ani. Unul dintre cei doi indivizi avea o talie de 69,6 cm. Pentru individul de mistreț de la care provin cinci case nu s-a putut preciza vârsta; de la vită provin patru oase aparținând unui animal tăiat puțin peste 3,5-4 ani. Materialul ovicaprinelor se repartizează la trei animale, dintre care unul a fost tăiat între 4-5 luni, altul între 12-21 luni și al treilea peste 2 ani. Tibia de cal pare să provină de la un animal de talie mică. Aceasta prezintă un caracter de deșeu menajer (numeroase urme de tăiere pe suprafața ei).

L₁, S₁C₃₁, -0,30-0,40 m, locuință de suprafață cu bază și pereți din piatră, lutuiți pe interior, vatră, aparține nivelului superior, cu o bogată încărcătură de resturi faunistice. De la porc provin 11 oase ale unui animal sacrificat între 16-17 luni, cel al mistrețului aparține unui individ matur. Cele cinci oase de bovine provin de la o vită sacrificată sub 3,5-4 ani, iar cele opt oase de rumegătoare mici aparțin la două capre și o oaie. Tot din acest complex s-a prelevat și o tibie de câine cu lungimea de 214 mm, provenind de la un câine ciobănesc cu înălțimea de 62,4 cm.

L₂, S₁C₂₂, -0,30-0,40 m, semiadâncită, cu pereți din chirpic în amestec cu nuiele; conține un bogat material faunistic, dintre care 43 de oase aparțin porcinelor. Acestea provin de la un animal sacrificat în jur de 4-5 luni, altul de 8-9 luni, un altul de 11-12 luni și al patrulea de 16-17 luni. Oasele de vită aparțin unui individ sacrificat în jur de 1,5-2 ani și altuia de peste 3-3,5 ani. Cele șase oase de rumegătoare mici provin de la o capră și o oaie. Unul dintre animale avea puțin peste 1,5 ani. Oasele de cerb provin în totalitate de la un subadult. Cele 15 resturi de mistreț au aparținut unui animal vînat puțin peste 2 ani și altuia matur (individ mascul, talie de 107,4 cm).

L₃, S₁C₄₇, -0,80-1,20 m, aparține nivelului inferior fiind plasat în zona cea mai înaltă a cetății. S-au recoltat 10 oase provenind de la un purcel de lapte, o vită adultă, o oaie, doi cerbi, dintre care unul avea între 5-12 luni.

Complex de locuire /1989, S₂C₁₁, -0,30-0,50 m, din care s-au recoltat 35 oase, cele mai multe aparținând porcului. Cele 29 de resturi de porcine provin de la două animale tăiate între 8-9 luni, unul puțin peste un an, două între 21-24 luni, unul puțin peste doi ani și un altul

puțin peste 3,5 ani. Unul din exemplare avea o înălțime la greabăn de 70,2 cm. Oasele vitei și ovicaprinelor provin de la două exemplare mature.

Din prezentarea datelor de mai sus se constată un procent redus de material provenit din complexe, majoritatea sa fiind răspândit în restul suprafeței cercetate. Statistica întocmită pe specii și frecvența lor în complexe sugerează date asemănătoare celor din ansamblu (tab. 2). Încercând corelări de material din diverse locuințe, grupuri s-au putut realiza legături între L_1-L_2 , L_1-G_1 și L_2-G_1 , în rest datele obținute nu sînt suficient de semnificative.

Porcinele cumulează cea jumătate din materialul recoltat din perimetru. În privința tabloului oferit de vârstele de sacrificare, remarcăm următoarele aspecte: studiind situația pe resturile maxilare (reprezintă cam 50% din lotul lor) se constată un procent de 40% animale sacrificate sub un an, 42,5% pînă la doi ani, 10% între 2—3 ani și doar 7,5% peste această limită. Pe scheletul postcranian am obținut doar un procent de 12,5% indivizi sacrificați sub un an, 62,5% pînă la 2 ani și 55% pînă la 4 ani. Din această ultimă categorie de vîrstă, doar 15% sînt animale tăiate între 3—4 ani. Imaginile oferite de studiul celor două criterii sînt oarecum diferite, ele fiind consecința faptului că multe din resturile de oase din scheletul postcefalic nu-și au corespondentul printre cele ale resturilor maxilare; în realitate numărul de indivizi va fi fost cu mult mai mare decît cel propus (raportat la cantitatea de oase existente), doar lipsa posibilității de a analiza mai detaliat lotul, pe adîncimi, nivele împune statistica stabilită.

Tabl 2
Distribuția mamiferelor pe stațiune

	Nr. frag.	%	NMI	%
<i>Sus scrofa domesticus</i>	843	53,2	69	47,2
<i>Bos taurus</i>	137	8,6	10	7,9
Ovicaprine	136	8,5	15	10,4
<i>Equus caballus</i>	8	0,5	3	2
<i>Canis familiaris</i>	2	0,1	2	1,3
<i>Cervus elaphus</i>	220	13,8	16	11,1
<i>Sus scrofa ferrus</i>	206	13	15	10,4
<i>Capreolus capreolus</i>	15	0,9	5	3,4
<i>Bos primigenius</i>	7	0,4	3	2
<i>Ursus arctos</i>	6	0,3	2	1,3
<i>Lepus sp.</i>	1	0,06	1	0,6
<i>Meles meles</i>	1	0,06	1	0,6
<i>Carnivora</i>	2	0,1	2	1,3
TOTAL	1584	100	144	100

O comparație cu „Stenca”-Liubcovei din acest punct de vedere lasă să se întrevadă o modalitate asemănătoare de exploatare a speciei, cu accent pe perioada 0—2 ani (50%). Concluzia ce se impune este aceea că multe animale erau sacrificate sub doi ani, numărul lor scăzînd cu vîrsta, după patru ani procentajul fiind minim.

Valorile taliei calculată pe metapodii este sensibil mai mare decît cea pe restul pieselor (astragale, calcanee, radiusuri, tibie), oricum valorile ei oscilează între 64,4 cm — 78,6 cm cu o medie de 70,5 cm ($n = 31$), mai crescută decît valoarea din cealaltă așezare dacică, unde media era de 66,8 cm și 65,6 cm. Prelucrarea datelor prelevate de pe lățimile oaselor pun în evidență indivizi cu o conformație corporală gracilă, comună așezărilor dacice din Valea Dunării.

O precizare ce se impune vis-à-vis de tabelul 3 și fig. 1—3 este aceea că cea mai mare parte a datelor metrice provin de la oase neepifizate la una din extremități (radius neepifizat distal, tibie neepifizată proximal), fiind marcate și pe grafice cu simbolului aparte. Se pare că nu există diferențe semnificative între valorile datelor metrice ale oaselor neepifizate și cele aflate în diverse faze de epifizare, valorile dimensionărilor grupîndu-se relativ omogen în spațiu (fig. 1—3).

Bovinele prezintă un material redus, oferind puține informații utile. Ca modalitate de sacrificare se constată doar un procent de 30% animale tăiate sub 2,5 ani (lipsește aici cele sub un an) și 70% peste 3,5 ani. Între 2,5—3,5 ani nu avem nici un animal sacrificat, fapt relevat cel puțin pe resturile de maxilare. Materialul dimensionabil este redus, un singur radius cu lungimea

maximă de 262 mm a permis estimarea unei înălțimi la greabăn de 112,6 cm (Matolcsi), în rest avem valori ce concordă cu cele ale bovinelor din alte așezări geto-dace de pe teritoriul României.

Ovicaprinele, deși prezintă un material redus, acesta oferă mult mai multe date asupra caracteristicilor acestui grup. Studiul fragmentelor maxilare indică un procent de 8,3% indivizi sacrificați sub un an, 50% între 1–2 ani, 33,3% între 2–3 ani și 8,3% peste 3 ani. Celălalt criteriu

Tabel 3

Datele metrice ale porcinelor de la Divici

	Variabilitatea	Numărul	Media
MAXILA — M ¹ —M ³	54—67	5	61,7
lg. M ³	27—35	9	30,3
MANDIBULA — M ₁ —M ₃	63—72	5	66,6
lg. M ₃	27,5—37	10	31,1
OMOPLAT — lt. col	19—31	21	23,3
HUMERUS — lt. trohlee	26,5—35	17	28,3
lt. distală	33—41,5	18	38,9
RADIUS — lt. proximală	21,5—34	23	27,5
COXAL — Ø acetabular	25—35	22	30,6
TIBIE — lt. distală	26—31	14	28,1

de apreciere a vârstei avut în vedere oferă o imagine mai diferită, și anume: 20% animale sacrificate sub 1,5–2 1/4 ani, 20% puțin peste 1,5–2 ani și 60% peste 2,5 ani. În cadrul ultimei categorii de vîrstă, cca 30% este ponderea indivizilor ce-au depășit 3–3,5 ani. Corelînd cele două criterii se constată că rămîne totuși un procent suficient de mare de ovicaprine tăiate între 1–3 ani, existînd totuși și o rezervă de stoc peste această limită.

Din cei 15 indivizi, șase erau sigur oi, trei capre. Din cele șase oi, trei au fost tăiate puțin peste 1,5–2 ani și celelalte peste 3 ani. Cele trei capre au fost sacrificate mult mai tîrziu. Nu știm dacă raportul $O/C=2/1$ este real, în acest caz ar indica o oarecare abundență a caprei. O serie de piese întregi de *Ovis* au furnizat date asupra taliei acestui grup.

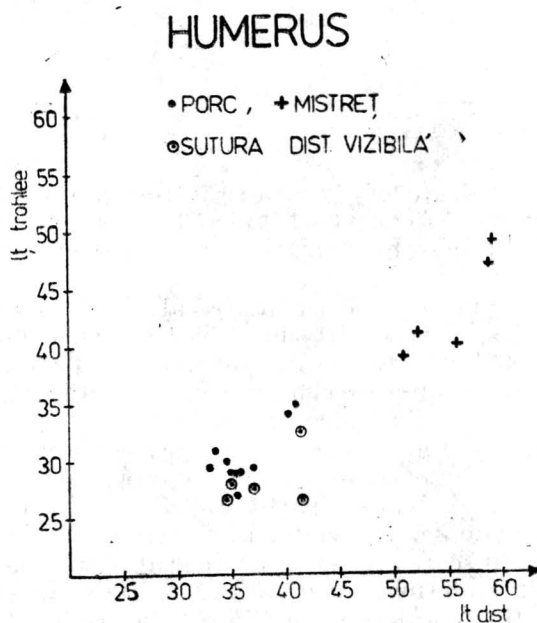

Fig. 1 Distribuția valorilor humerusului distal la suine

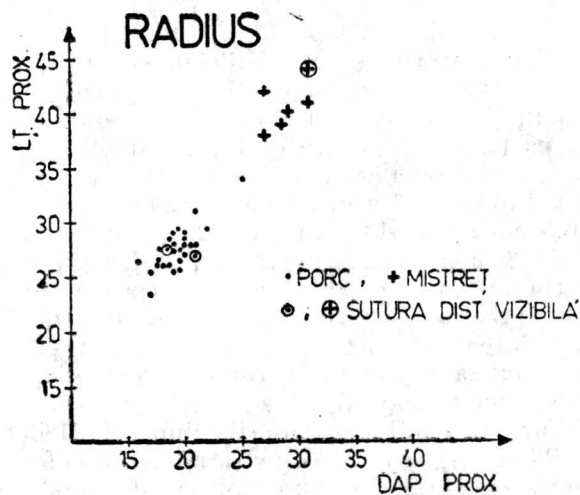

Fig. 2 Distribuția valorilor radiusului proximal la suine

Valorile pe metapodii sînt ceva mai înalte decît cele pe radius. Așadar, talia animalelor oscila între 51,4—65,2 cm, cu o medie de 58,5 cm (Teichert) și 59,6 cm (Haak), valori mici chiar și pentru nivelul II dacic la „Stenca”—Liubcovei cu care se corelează parțial Diviciul. Tot de la Ovis mai provine un corn de berbec cu lungimea maximă 121 mm, diametrul mare bază 38, dia-

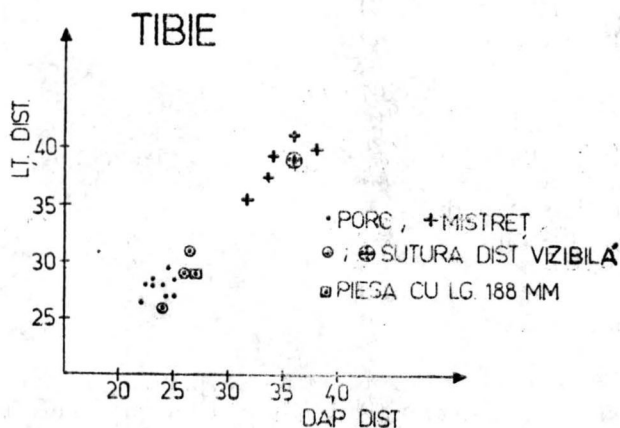

Fig. 3 Distribuția valorilor tibiei distale la suine

Tabel 4

Datele metrice ale pieselor de Ovis

RADIUS — lg. maximă	130;	141		
— lt. art. prox.	24;	26		
— lt. prox.	26;	27,5		
— DAP prox.	13,5;	15,5		
— lt. diafiză	14;	13,5		
— lt. distală	24,5;	27,5		
— DAP distală	16;	18,5		
TALIA	51,4	55,8		
	52,2	(Haak)		
		56,6		
		(Teichert)		
METACARP — lg. maximă	115;	128;	130;	133,5
— lt. prox.	23;	25;	22,5;	24,5
— DAP prox.	17;	18;	16,5;	18
— lt. diafiză	15;	15,5;	14;	16
— lt. distală	26,5;	28*	25,5*	28,5*
— DAP distală			16	17
TALIA	55,7	62	63	64,7
				(Talkin,
				Haak)
	56,2	62,5	63,5	65,2
				(Teichert)
METATARS — lg. maximă	140,5			
— lt. prox.	22,5			
— DAP prox.	21			
— lt. diafiză	13			
— lt. distală	25			
— DAP distală	14,5			
TALIA	65,7			
	(Talkin)			
	63,9			
	(Haak)			
	63,7			
	(Teichert)			

* linia de șură vizibilă.

metrul mic bază 31, circumferința bază 125 mm. Măsurătorile pe lățimile oaselor indică un schelet gracil, nesemnăindu-se aspecte diferite față de cealaltă așezare dacică avută în vedere.

Equideele oferă material puțin, 8 fragmente întâlnite chiar și în gropile de resturi menajere. De la acestea s-au prelevat următoarele date metrice:

RADIUS	— lț. distală	71
	— DAP distal	59
	— lț. diafiză	37
TIBIE	— lț. distală	67 ; 68
	— DAP distală	45 ; 46
ASTRAGAL	— lg. parte mediană	49,5
	— lg. maximă	55
	— lț. feței de articula- ție distală	51
CALCANEU	— lț. maximă	58
	— lg. maximă	106
	— lț. maximă	49

Radiusul, astragalul, calcaneul și una din tibii ce par să provină de la același individ s-au recoltat din interiorul lui T₁ (tumul-locuință). Cealaltă tibie provine din G₅. Un incisiv, un fragment de astragal provin din stratul de cultură. Măsurătorile executate par să indice 3 indivizi de talie mică, dintre care unul foarte bătrîn.

Canidele. Din L₂ s-a recoltat un fragment de ulnă, iar din L₁ o tibie cu o lungime maximă de 214 mm, lț. proximală 42, DAP proximal 48, lț. diafiză 16,5, lț. distală 27, DAP distal 19. Nu este exclus ca și ulna să aparțină aceluiași individ, mai ales că între L₁ și L₂ există o oarecare contemporaneitate. În lipsă de date metrice pentru ulnă, presupunem că ar fi vorba de două animale, dintre care unul foarte mare.

Cerbul prezintă cel mai numeros material dintre speciile sălbatice. Din cele 16 animale, doar pentru 13 s-au putut stabili vârstele de tăiere, și anume: un exemplar sub un an, trei între 1—2 ani, cinci între 2—3 ani și doar patru peste această vîrstă. Se constată deci un procent ridicat de tineret și subadult. Lipsa coarnelor din eșantionul nostru sau măcar a unor fragmente prelucrate, deseori se datorează probabil faptului că animalul era tranșat în altă parte, în așezarea civilă, de exemplu, aflată undeva în apropierea fortificației, fie datorită faptului că animalele erau vîmate în perioada primăvară—vară, cînd nu poartă coarne.

Căprioara prezintă un material puțin semnificativ. Din cele cinci exemplare, unul a fost vînat sub un an, restul probabil că atinseseră stadiul adult. Nici în acest caz, cu excepția unui fragment de corn prelucrat, nu avem fragmente de procese cornulare. Probabil că cea mai mare parte a materialului provine de la femele.

Suinele sălbatice însumează un material bogat, pe NMI are aceeași pondere cu ovicaprinele. Sub 2 ani s-a sacrificat un procent de 26,6%, între 2—3 ani cca 13,3% și restul de 60% peste 3,5 ani. Talia sa oscilează între 89,6—113,6 cm, cu o medie de 102,9 cm, deci între limite asemănătoare celor ale populației din zona „Stenca”—Liubcovei. Două valori ale înălțimii la greabăn de 83,1 și 87,3 cm sînt mai dificil de încadrat în cadrul celor două populații. Frecvența mare a mistrețului nu exclude un metisaj cu populația domestică.

Bourul. Din afara lui T₁ provin un fragment de radius cu lățimea distală 102, mm, un PH III cu lungimea maximă 97 mm și un fragment de axis ce par să aparțină unui individ ce a depășit 3,5—4 ani. O porțiune de humerus distal, nedimensionabil, masiv provine din zona sudică a cetății, iar o pereche de omoplați fragmentați, din dărîmătura zidului din prima fază. Un fragment de astragal stîng cu lungimea laterală 80 mm și lungimea mediană 73 mm provine din nivelul de sus. Pieseile aparțin la cel puțin trei animale adulte.

Ursul, resturile sale apar constant în așezări dacice din Valea Dunării, e drept, în cantități mici. Cele șase oase s-au prelevat în următoarele condiții stratigrafice: o diafiză de humerus neepifizat distal și o ulnă dreaptă din nivelul de suprafață (0—0,20 m), un fragment de humerus epifizat proximal și un coxal de la adîncimea de 0,50—0,70 m, un canin perforat cu diametrul 24,5 mm din T₁ și o porțiune de omoplat foarte deteriorat, tot din tumul-locuință. Materialul provine de la minimum două animale, dintre care unul este subadult.

Bursucului îi aparține un fragment de humerus cu lățimea proximală 28,5 mm., DAP proximal 22,5 mm.

Iepurele este reprezentat printr-un fragment de humerus cu lățimea distală 12 mm, DAP distal 11,5 mm, lățime diafiză 6,5 mm.

Tabel 5

Datele metrice ale cervidelor

	Cerb			Căprior		
	Variab.	Nr.	M	Variab.	Nr.	M
OMOPLAT — lț. col	36—37,5	3	37,6	18—22	4	19,5
— lg. articul.	52	1		30; 32,5	2	
— diam. mare	45,5	1		24; 24,5	2	
— diam. mic.	37,5; 41	2		21,5; 22	2	
HUMERUS — lț. trohlee	48,5—55	5	52,6			
— lț. distală	54,5—57	4	55,6			
RADIUS — lț. suprafeței proximale	52; 52,5	2		25,5	1	
— lț. proximală	56	1		26; 29,5	2	
TIBIE — lț. distală	46—59,5	13	51,8	27	1	
ASTRAGAL — lg. lat.	53—60	13	56,3	31	1	
— lg. mediană	50—55	13	52,6	28,5	1	
— lț. maximă	32,5—38	12	35	19	1	
CALCANEU — lg. max.	118—127	4	121,5			
— lț. maximă	42—46,5	4	44,3			
— PH I — lg max	51—66	11	59,7	37	1	

Pe lângă mamifere, un număr de 25 fragmente aparțin *păsărilor* în principal găinii (10 fragmente) provenind de la 4 indivizi (3 găini și un cocos), dintre care unul era subadult. Pentru restul materialului este dificil de stabilit specia, un număr de patru oase provin, probabil, de la gîscă; celelalte resturi (11 fragmente) nedimensionabile au epifizele roase (om, animale), fiind probabil vorba de specii comestibile.

Tabelul 6

Datele metrice ale păsărilor (mm)

	Gallus dom.	Anser sp.	Păsări
CORACOID — lg. maximă	50,5; 51; 53,5; 59,5		
OMOPLAT — lț. cap. cranial	10,5		
HUMERUS — lg. maximă	57,5		
— lț. distală	13;	26,5	
— DAP distal		14,5	
ULNA — lț. proximală		18,5	
OS METAC. III — lg. maximă			94
TIBIOTARS — lț. distală	11,5; 13		
TARSO-METATARS			
— lg. maximă	66		
— lț. proximală	13,5		
FEMUR — lg. maximă	80		
— lț. proximală	15		
— lț. distală	15,5		

Corelarea datelor cuprinse în tabelul 7 relevă faptul că pescuitul, culesul moluștelor, prinderea păsărilor, creșterea galinaceelor scad în importanță la Divici, punîndu-se un accent tot mai mare pe exploatarea mamiferelor. Referitor la acest grup, raportul specii domestice/specii vinate

nu pare să sufere modificări semnificative vis-à-vis de nivelul II de la „Stenca” — Liubcovei. De fapt, condițiile de amplasare a celor două așezări, impunând același climat, sol, floră și faună, au generat economii asemănătoare, cu un mod de exploatare a speciilor aproape identic.

Tabel 7

Distribuția materialului pe grupe de animale

	Divici		„Stenca”-Liubcovei	
	Nr. frg.	%	Nr. frg.	%
MAMIFERE	1584	94,2	916	89,1
PĂSĂRI	25	1,4	38	3,7
REPTILE	—	—	3	0,2
PEȘTI	51	3	67	6,5
MOLUȘTE	20	1,1	3	0,2
TOTAL	1680	100	1027	100

Tabel 8

Raportul speciilor domestice/sălbătice în așezările din Valea Dunării (pe NMI)

	Divici		„Stenca” Liubcovei (II)	
	Nr. frg.	%	Nr. frg.	%
SPECII DOMESTICE	99	68,7%	48	71,6%
SPECII SĂLBATICE	45	31,3%	19	28,3%
TOTAL	144	100	67	100

Față de așezările dacice din Cîmpia Română (Cîrlomănești⁵, Radovanu, Piatra Frecăței)⁶, unde speciile vîinate au o pondere doar de 4,5—5,3%, în Valea Dunării acestea reprezintă pînă la 30%. Și la Pecica⁷ (în plină Cîmpie Vestică) acest raport este de 72,6/27,3%, deci asemănător celui din Clisura Dunării. Probabil că în acest caz nu condițiile de mediu au influențat modelul economiei existente ci alți factori socio-istorici existenți în acea vreme. Diferențe marcate față de așezările din Cîmpia Română există și în ponderea diferitelor specii domestice, astfel, în cazul nostru, *porcinele* dețin procentul cel mai mare (50%). O situație asemănătoare este semnalată și la Pecica, unde specia, deși reprezintă doar 35,6% (pe NMI), conta cel mai mult în alimentația comunității. În așezările din sudul țării acest grup de animale nu constituie decît 24,7—27,3% (pe fragmente) din eșantioanele analizate, bovinele fiind preponderente la Radovanu (38,3%) și Piscu Crășani (32,4%) sau ovicaprinele la Cîrlomănești (41,4%). Cele trei așezări dacice aveau fiecare economia specializată pe creșterea, consumul și valorificarea unei anume categorii de animale, probabil cea pentru care existau posibilități optime de întreținere a lor.

Se pare că locuitorii celor două așezări dacice din Valea Dunării aveau o predilecție pentru consumul cărnii de porc, a cărui creștere liberă era avantajată și de condițiile de mediu. Și aici, ca și în restul așezărilor geto-dace, pînă pe la un an jumătate — doi ani procentul de animale sacrificate era cel mai mare (60%); în Cîmpia Română acesta era de 50—60% doar pînă la 1,5 ani.

În privința *bovinelor*, ponderea lor în hrană va fi fost mai mică, raportul imatur/matur = 1/2 ilustrînd o utilizare mai puțin ca furnizoare de carne. În ceea ce privește *ovicaprinele*, remarcăm faptul că tăierea unui procent de 50% animale după prima fătare (1—2 ani) și apoi, echilibrat, peste această vîrstă, denotă o exploatare rațională a speciei, din care nu trebuie neglijată preferința pentru carne. Nu credem că erau ținute prea mult animalele, lipsa seriilor dentare uzate și foarte uzate confirmînd această presupunere.

Calul, cu siguranță era utilizat în alimentație, iar *cîinele* în scopuri de pază.

Vînătoarea, cu precădere a cerbului, mistrețului, căpriorului, bourului, ursului completa resursele alimentare și utilitare.

⁵ M. St. Udrescu, *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos. Contribuții, Călărași, 1985, p. 66.*

⁶ *Ibidem*, p. 61—66.

⁷ S. Haimovici, *Ziridava, Arad, 1978, p. 273—282.*

Evident, datele prezentate nu fac altceva decât să ofere informații utile asupra speciilor consumate în fortificația de pe „Grad” și, indirect, asupra modului de gospodărire a lor de către locuitorii așezării civile care vor fi alimentat cetatea cu cele necesare existenței. Întrucât cercetarea sitului este în curs datele prezentate au un caracter preliminar, urmînd a fi completate în viitor.

Étude préliminaire du matériel faunique de la forteresse dacique de Divici (com. Pojejena, dép. de Caraș-Severin)

RÉSUMÉ

Les restes fauniques de la forteresse de Divici ont été prélevés pendant les campagnes archéologiques des années 1985—1989, appartenant à deux niveaux, le premier étant daté au I-er siècle av. Ch. (niveau inférieur), le deuxième, plus tardif, au I-er siècle après Ch. (niveau supérieur). Parce-qu'il existent des similitudes, surtout du point de vue de l'emplacement dans le cadre biogéographique de la Vallée du Danube avec la cité dacique de „Stenca” Liubcovei, les corrélations avec le matériel de celle-ci s'imposent (tab. 7,8).

L'échantillon collecté comprend presque 2500 restes osseux (d'entre qui 1680 déterminables), provenant de cinq fossées, quatre logements (tab. 1) et de la couche de culture.

On débute par une description du matériel en complexes, mettant en évidence le caractère certainement ménagère des fossées (G) 1, 3, 5, une fonction incertaine ayant G₂, G₄. On y suit une insistance sur la description des espèces de mammifères et des oiseaux, avec un détaillement appliqué au group des suines (tab. 3; fig. 1—3; étalant leur dates métriques). Face aux établissements daciques de la Plaine Roumaine (Cîrlomănești, Radovanu, Pietra Frecăței), où les espèces chassées ont un pourcentage de 4,5—5,3%, dans la Vallée du Danube ceux-ci représentant env. 30%. Même à Pecica (en plein Champ Ouestique) ce rapport est de 72,6%/27,3%, donc semblable à celui de la Clisura Dunării. Probablement, le modèle économique existant n'est point le résultat des conditions du milieu biogéographique, d'autres facteurs socio-historiques de l'époque y étant responsables. Des différences sensibles face aux établissements de la Plaine Roumaine sont à remarquer en ce qui concerne les espèces domestiques, au cas ci-présenté, les suines detenant 50% des restes. Un situation semblable doit être signalée à Pecica où, l'espèce mentionnée, bien qu'il représente seulement 35,6% (par NMI), avait une importance certaine dans l'alimentation de la communauté. Dans les établissements, situées au sud du pays ce groupe d'animaux ne représente que 24,7—27,3% (par fragments) des échantillons analysés, les bovins étant préponderantes à Radovanu (38,8%) et Piscu Crăsani (32,4%) et les ovicaprins à Cîrlomănești (41,4%). Il paraît que les habitants des deux établissements daciques danubiennes avaient une prédilection pour la viande de porc, espèce facilement d'entretenir, étant données les conditions favorables du cadre naturel. Du point de vue de l'âge de sacrifice, le plus important pourcentage (60%) est enregistré aux exemplaires comptant un an et demi-deux ans seulement.

En ce qui concerne les bovins, leur importance comme source alimentaire est plus basse, le rapport mûr/immaturé illustrant plutôt une autre utilisation.

Pour les ovicaprins il faut remarquer le pourcentage de 50% d'animaux sacrifiés entre le premier et le deuxième année d'existence, et puis un dépassement équilibré de cette limite. Le cheval avait un sûr emploi alimentaire et le chien comme gardien et à la chasse.

La chasse du cerf, du sanglier, du chevreuil et de l'ours complétait les ressources alimentaires.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1 La distribution des valeurs du humerus distal des suines.

Fig. 2. La distribution des valeurs du radius proximal des suines.

Fig. 3. La distribution des valeurs de la tibia distale des suines.

